

PITANJE AUTENTICNOSTI PAŠKE ISPRAVE

1. DOSADAŠNJA NJENA IZDANJA I KRITIKA

Provala Tatara u Dalmaciju poznata nam je iz dvaju prvorazrednih i suvremenih izvora: Rogerija, velikovaradinskog kanonika u „Carmen miserabile“, i splitskog arcidakona Tome u „Historia Salonitana...“. Međutim, jedan detalj u njihovom nadiranju u okolicu Zadra koji tjedno predstavlja i zavšnu fazu prodiranja u Dalmaciju, iznosi paška isprava od 30. ožujka 1244, kojoj se do sada nije posvećivalo pažnje, jer su mađžarski i neki naši historičari pobijali njenu autentičnost i time joj obesnažili sadržaj. U ovoj radnji ćemo se osvrnuti na njihove tvrdnje i podvrći analizi historicitet prijepisa, iz čega će proizići da je isprava vjerodostojna.

Najstariji prijepis paške isprave potječe iz XVII stoljeća, a nalazimo ga u „Statuta Communitatis Pagi Venetiis 1637“ na str. 149 do 154 ispod naslova „Privilegi della Città di Pago, et di quelli Nobili contro li popolari, et etiam contro li Zarattini“.

Ova su „Statuta“ danas pohranjena u sveučilišnoj i narodnoj biblioteci u Zagrebu pod signaturom R 2523 i prvi je na tu knjigu upozorio I. Strohal, opisavši ukratko njen sadržaj.¹⁾

Prvi prepisivač pak ove isprave za koga znamo, bio je M. L. Ruić, koji je tu darovnicu donio u rukopisnom djelu „Osservazioni storiche sopra l'antico stato civile et ecclesiastico della città, et isola di Pago o sia dell'antica Kessa. Estratte da diversi Autori, Diplomi, Privilegi, et altre carte si publiche come private, e scritte“. MDCCLXXVI ab U. C. CCCXXXIII, 4, (rukopis u nadžupskom uredu u Pagu).²⁾ Tri godine zatim (1779) napisao je Ruić novo voluminozno djelo pod naslovom „Delle riflessioni storiche sopra l'antico stato civile, ecclesiastico della città, et isola di Pago o sia dell'antica Gissa. Fазze a diversi Autori,

¹⁾ I. Strohal, Statuti primorskih gradova i općina, Zagreb 1911, 50.

²⁾ Isprava se nalazi na strani 36, 36a, 37, 37a.

Privilegi, et altre carte Pubbliche e Private. Tomo Primo. MDCCLXXIX. Ab. U. C. CCCXXXVI,³⁾ u kome je također donio ovu ispravu, naznačivši da ju je prepisao iz paškog arhiva.⁴⁾

Kako su ova djela ostala u rukopisu, dugo se vremena nije znalo za bitku kod „nekog otoka“ gdje su se istakli Pažani.

Istom 1843. godine prepisao je mađžarski akademik i historičar Gustav Wenzel s ovjerovljene kopije u gradu Pagu ovu ispravu, ali je u tekstu ostavio neke praznine, jer nije mogao sve pročitati. I tako ju je prvi puta objelodanio u časopisu mađžarske akademije: Magyar történelmi tár kötet, Pesten 1855, 173—175, a drugi puta u: Codex diplomaticus Arpadianus continuatus, Második Kötet, Monumenta Hungariae historica — Diplomataria VII, Pest 1861, 149—151.

Dvije godine iza toga je Ivan Kukuljević Sakcinski baš odatle prešampao ovu ispravu,⁵⁾ iako je u dva navrata boravio u Državnom arhivu u Zadru (1854 i 1856 god.), gdje je imao u rukama Ruićevo veliko rukopisno djelo „Delle riflessioni storiche...“.⁶⁾

Odatle je on prenio samo neke pasuse, u kojima Ruić piše, da se je kralj Bela sklonio ispred Tatara na Vir, da se je ondje vodila bitka i da je iza toga otišao na Pag.⁷⁾

Kraći sadržaj iste isprave objelodanio je Kukuljević 1891 godine, opet iz Wenzelovog „Codexa“.⁸⁾

Međutim je paška isprava nakon nekog vremena doživjela prve napade na svoju autentičnost sa strane mađžarskih naučnih radnika, a napose Paulera i J. Karácsonya. Pauler je ovu ispravu stavio u red dvaju frankopanskih falsifikata iz 1260. godine i naveo da je ona po njihovu uzoru i sastavljena. Naglasio je, da i u ovoj listini jadikuje kralj kao Rahela, a samo mjesto Frankopana njegovi su spasioći Pažani.⁹⁾

Karácsonyi se složio sa ovim prvim da je ona (a s njom i opis pomorske bitke u blizini Paga) falsifikat i iznio je, da je to Skalićevo djelo, u svom zanimljivom popisu isprava za mađžarsku i hrvatsku povijest pod

³⁾ Od ovog djela sada se u arhivu J. akademije čuvaju samo dva sveska.

⁴⁾ Ona se nalazi u tom rukopisu na: I, 129—132 strane.

⁵⁾ I. Kukuljević Sakcinski, Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari, Zagreb 1863 godine, 81—83.

⁶⁾ I. Kukuljević Sakcinski, o. c., 39.

⁷⁾ Kukuljević Sakcinski, o. c., 39, 40.

⁸⁾ I. Kukuljević de Saccis, Regesta documentorum regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII, Starine XXIV, Zagreb 1891, 225, 226.

⁹⁾ G. Pauler, A magyar nemzet története az arpadházi királyok alatt II, 1899, 595.

naslov „A hamis, hibáskeltü és keltezetlen oklevelek jeguzéke 1400 ig“ (Budapest, 1902).¹⁰⁾

Istom 1906. godine Smičiklas je u svom „Codexu“ objelodanio ovu ispravu po spomenutom Ruićevom djelu „Delle riflessioni storiche...“ i upotrebio je prvi svezak iz arhiva Jugoslavenske akademije, a drugi iz sadašnjeg Državnog arhiva u Zadru, gdje se je nalazila još ona i ovjerovljena, ali bez datuma na latinskom i talijanskom jeziku.¹¹⁾ Ujedno je ispunio one praznine, koje nije mogao pročitati Wenzel, te učinio neke omanje izmjene u tekstu.

Prije navadanja, gdje se sve nalazi i gdje je štampana ova isprava, Smičiklas, pod utjecajem mađarskih historičara, i bez ikakvog dokazivanja, kaže za nju: „Očit falsifikat negdje iz XV. vijeka kad su Pažani nastojali da se oslobode Zadra.“ Iza toga nabroja gdje se sve ona nalazi i vidi se očito da nije znao za njene prijepise u „Statuta Communitatis Pagi“ u sveučilišnoj i narodnoj biblioteci, u „Osservazioni storiche...“ (1776) u nadžupskom uredu u Pagu ili za kopiju ovog djela iz polovine XIX. stoljeća u nekadašnjoj biblioteci¹²⁾ više gimnazije u Zadru.¹³⁾

Odmah po objelodanjenju ove isprave u navedenom „Codex diplomaticus“, pod dojmom tvrdnje Smičiklasa i još više mađarskih naučnih radnika, F. Šišić iste godine u svojoj knjižici „Hrvatska povijest“ spominje „...boj kod otoka Paga... izmišljotine..., te da se one... nalaze u nekim očevidno falsifikovanim... paškim listinama...“¹⁴⁾

Deset godina kasnije ponavlja sve to isto u knjizi: „Pregled povijesti hrvatskog naroda“ i dodaje „...da se to vidi iz Smičiklasovog komentara ovim listinama u Cod. dipl. IV., 222...“ te da je kod tih „falsifikacija“ sudjelovao i poznata varalica Pavao Skalić (iz XVI. vijeka) ...“¹⁵⁾

¹⁰⁾ F. Šišić, Lažne, krivo određene i nikako određene isprave za hrvatsku povijest (1102—1400), Viestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva V, Zagreb 1903, 220, 221.

¹¹⁾ T. Smičiklas, Codex diplomaticus II, XVIII, i IV, 220—222.

¹²⁾ Izgorjela za vrijeme bombardiranja 1943. i svi su rukopisi, knjige, časopisi i novine u njoj propali.

¹³⁾ V. Brunelli, Catalogo sistematico dell' i. r. biblioteca ginnasiale — provinciale di Zara, Programma dell' i. r. Ginnasio superiore di Zara pubblicata della direzione ginnasiale alla fine dell'anno scolastico 1901—1902 XLV, Zara 1902, 54 i G. Praga, Il monastero di San Pietro in Istmo, Atti e memorie della società dalmata di storia patria, III—IV, Zara 1934, 170.

¹⁴⁾ F. Šišić, Hrvatska Povijest I, Zagreb 1906, 112.

¹⁵⁾ F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskog naroda, Zagreb 1916, 99.

R. Horvat, prihvaćajući za gotovo sve ove Šišićeve tvrdnje, u novom izdanju svoje „Povijesti hrvatske“ napisao je da se iz sadržaja nekih listina uzimalo „da su Hrvati potukli Mongole u Podgorju i na Grobničkom Polju, dapače i na moru kod Paga. Ali sve su listine *krivotvorene* baš kao i ona kojom kralj Bela 7. listopada 1264. opisuje zasluge srijemskih junaka: Kresa, Kupiše i Raka. Mi imamo za provalu Mongola savremene ugledne pisce: M. Rogerija i Tomu Arcidakona. Ovi nam tadašnje vijesti potanko opisuju, te sigurno ne bi bili zatajili spomenute pobjede, da se u istinu dogodiše“.¹⁶⁾

Szentpétery se je složio sa Paulerom, Karácsonyem i Smičiklasom da je paška listina falsifikat, koji je rađen i prema darovnici Trogiranima od 18. III. 1242. godine, a nastao vjerovatno u XV. stoljeću.¹⁷⁾

U posljednje doba osvrnuo se i dr. A. Tresić Pavičić, no kako nije kriterijem i naučnim metodom ušao u ovo pitanje, djelo mu se ne može okarakterisati historiografskim.¹⁸⁾

2. TEKST PAŠKE ISPRAVE

Uzeli smo za bazu prijepis paške isprave, koja se nalazi u Ruićevom rukopisnom djelu „Osservazioni storiche...“¹⁹⁾ bez onih ovjerovljenja na latinskom i talijanskom jeziku, kako ju je donio Smičiklas.²⁰⁾

Ipoređujući navedenu listinu u tom djelu sa ostalim prijepisima u „Statuta communitatis Pagi“, „Delle riflessioni storiche...“, Wenzelovom „Codexu“, Kukuljevićevoj radnji „Borba Hrvatah...“ i u Smičiklasovom „Codexu“, zapazili smo da ima dosta bitnih razlika kod pojedinih riječi samoga teksta. Zato najprije donosimo sam tekst isprave iz Ruićevih „Osservazioni storiche“, a u zagradama su citirane sve varijante.²¹⁾

Evo ga: „Bela D. G. Vngarie (*Hungarie*, Hungarie), Dalmatie, Croatie, Rame, Galitie, Lodomerie (*Lodomeria* e), Comanieque Rex.

¹⁶⁾ R. Horvat, *Povijest Hrvatske I*, Zagreb 1924, 85.

¹⁷⁾ I. Szentpétery *Árpád-Házi királyok okleveleniek kritikái jegyzéke I*, Budapest 1927, 227.

¹⁸⁾ A. Tresić-Pavičić, *Izgon Mongola iz Hrvatske*, Zagreb 1942.

¹⁹⁾ o. c., 36, 36a, 37, 37a.

²⁰⁾ T. Smičiklas, o. c. IV, 222.

²¹⁾ U pet ostalih edicija tekstova naći ćemo da je skoro svaka druga riječ drukčije prenesena. Varijante su najvećma ortografske naravi kao na pr.:

Omnibus Christi fidelibus presens scriptum inspecturis salutem in omnium saluatore. Grata fidelitatis obsequia, que virtutum obtinent prerogatiuam quanto²²⁾ largius²³⁾ exhibentur, tanto magis premiis gratioribus sunt prosequenda et ipsa specialiter, que Regibus, et Principibus impediuntur speciali debent recompensari fauore ut affectus et fervor (f a v o r) obsequentium opportunum continue,²⁴⁾ suscipiat incrementum. Quod²⁵⁾ cum innumerabilis multitudo rabide (r a b i d i) gentis Tartarice propter humani generis sordidorum²⁶⁾ (s o r d i d u m) scelerum commissiones ex affluentibus indignatione trium (terrestrium) . . . (MACHINARUM), et omnium Conditoris per limites²⁷⁾ (C L I M A T A) Regni Nostri affligendo seuere profusa (perfusa) fuisset (f u i s s e n t), et nos una cum fidei Primatibus ipsius Regni Nostri atque Nobilibus extra ipsam (N O S T R A M) Monarchiam usque ad littora Pontus dire (p o n t u s d i r r e, P o n t u s d i r a e) persequendo ad quendam (Q U A N D A M) Insulam maritimam potenter impulendo coercisset (c o e r c i s c e t, coercissent) de qua vi extrahere satagendo per naufragium in nos irruere conaretur (c o n a s s e t, conassent); ubi in conflictu certaminis inter Nostrates et ipsos ultores inimicos diutius servato nostrorum (n o s t r a r u m) funera corruentium more (m o r i) Rachelis jugule plange-

veliko mjesto malog slova i obratno (*Rex:rex*), izostavljanje diftonga (*Servie* mjesto *Serviae*), oduzimanje ili dodavanje duplih konsonanata (*Galliciae:Galitie*), zamjenjivanje *c* sa *t* i obratno (*Croatiae: Croacie*), na što se ne ćemo ovdje osvrnati.

U zagradama:

- 1) gdje se varijacije drugih pet tekstova podudaraju ispisana je varijacija velikim slovima.
- 2) gdje se slažu Wenzel, Kukuljević, Smičiklas i Statut označeno je velikim kurzivnim slovima.
- 3) gdje se slažu Wenzel, Kukuljević i Smičiklas označeno je običnim slovima kao i izneseni tekst.
- 4) razlika koju ima samo Statut unesena je rastavljenim slovima.
- 5) Ako je razlika u Rifflessionima, označena je rastavljenim običnim kurzivnim slovima.

²²⁾ quando (Wenzel, Kukuljević).

²³⁾ nemaju Wenzel, Kukuljević, Smičiklas.

²⁴⁾ continuum (Wenzel, Kukuljević).

²⁵⁾ U Statuta 141, Wenzela, Kukuljevića i Smičiklasa prije toga: Ad uniuersorum igitur noticiam harum serie peruenire quod . . . u R. I, 129 bilo je „Quoniam“, no to je prekríženo i mjesto toga stavljeno „quod“. Uz to je u rukopisu dodano i ovo što ima Wenzel, Kukuljević i Smičiklas.

²⁶⁾ sordidum (Statuta 141, Wenzel, Kukuljević).

²⁷⁾ U Rifflessioni I, 129 bilo je „limites“, a zatim je ispravljeno u „climata“.

bamus. Pater tandem ineffabilium misericordiam et pie consolationis exercituumque Dominus qui cunctos in se sperantes etiam tempore elisionis non desinit opitulando²⁸⁾ sublevare jam nobis precipitatis²⁹⁾ (praecipitibus) sue dextere virtutem porrigere dignatus est. Quoniam³⁰⁾ ad refulcendum³¹⁾ (refulcendum) nos, et corroborandum exundique affluentes (affluenter, affluente) nationum diversarum gentes (gente) nostre persone saluberima (saluberime) pro tutela ad nos confluere³²⁾ dignitatus³³⁾ est; Inter quorum,³⁴⁾ cunctos Viri sagaces omni fidelitatis nitore et probitatis decore fecundi fideles Nostri Pagensis Ciuitatis et Insule Ciues et (A C) Incole inter ceteros nonnullos aliarum³⁵⁾ Insularum habitaculo congaudentes armis bellicosis (bellicis) premuniti et audacia virili suffulti in eorum nauibus ipsos ut puta³⁶⁾ hostes jam celerime versus nos nostram in offensam equoris per ambitum (a m p l u m, ampnem) natantes, nostro in aspectu vallantes, agrederunt, eosdemque crebrorum (crebrarum) telorum (telarum) missionibus³⁷⁾ feriendo, et (a c) lanciarum (LANCEARUM) et (a c) aliorum Instrumentorum ad id aptatorum (APTORUM) grauibus (GENERIBUS) ictibus (ictubus) sauciendo (sauciando), Insule ab Introitu opprimendo, compescere fecerunt (et); Sic strage, (strage) strage [Od „sic“ do „suffocatis“ nema u St. 142], necis (et nece) fere omnibus demolitis atque Suffocatis pristinae saluti et libertati (ex, ex), et ipsorum merito laudis preconio attolentis gestis facile (FELICI) victoria gaudentes divinitus sumus restituti. In quo certaminis prelio multi ex ipsis Nostris fidelibus coruerre, alii vero stigmata (stigma) lethalia et grauia sustulere (substulere) pro nostri honoris exaltatione solique Regalis iam precipitati (precipiti) subleuatione (subleuando) sane perhibentur (peribentur, prohibente); Porro donec in ipsa Insula profugi (perfugi) moraremur idem (IIDEM) nostri fideles Pagensis (Pagenses) Ciuitatis et Insule vniuersalis Communitas non coacti, sed

²⁸⁾ opilando (Kukuljević).

²⁹⁾ praecipitibus (Statuta 142), precipitibus (Wenzel, Kukuljević).

³⁰⁾ Nema kod Wenzela i Kukuljevića.

³¹⁾ U Rifflessioni I, 130 tako ispravljeno, a refulcendum u Wenzela, Kukuljevića i Smičiklasa.

³²⁾ Nema Wenzel i Kukuljević.

³³⁾ Nema „dignatus est“ Wenzel i Kukuljević; est (Smičiklas).

³⁴⁾ Nema Wenzel i Kukuljević; quos (Statuta 142).

³⁵⁾ Nemaju Wenzel, Kukuljević i Smičiklas.

³⁶⁾ Utpote (Wenzel), Kukuljević nema, a Smičiklas: utpota.

³⁷⁾ U Rifflessioni I, 130 prekrizeno „missionum“ i ispravljeno u „missium“.

gratanter et letanter cuncta eorum bona (bona pro danaria, bona porro) donaria (*donā*) varia (uaria ac victualim copiosaque, varia et victualia), copiosaque victualium³⁸⁾ frequentivam (frequentiam) ministracionem (ministracionum) insuper et non modice (modicam) quantitatis (quantitatem) thesauri, ac³⁹⁾ pecuniarum (pecunie) acquirendis stipendiariis (stipendariis), armigeris expeditionibusque ceteris juxta commodum, et honorem nostre Celsitudinis (caelsitudinis)⁴⁰⁾ nobis offerre studuerunt. Quorum laudabilium obsequiorum eorum ob merita volentes ipsos regalis doni patrocinio clementer intuere (intueri) ipsam Ciuitatem et Insulam Pagi vocatam totalem et (ac) integram ac sine exeptione (excepcione) et itervallo qualicumque sub terminis (terminibus) et (ac) Confinibus, quos mare vallans conclusiuo (*conclusivo*, *CONCLUSIUE*) gyro (*gyru*, *GIRO SUO*) ambit, et concludit cum vniversis suis utilitatibus et pertinentiis (pertinentiis prememoratis, *pertinentiis prememoratis*, pertinentis prenominatis) Ciuibus Pagensis Ciuitatis et eorum vniversitati ipso (ipsorumque heredibus et posteritatum, *ipsorum videlicet*, ipsorumque) nomine⁴¹⁾ heredibus, et posteritatum cunctis successoribus de beneplacito Serenissime Domine Marie Consortis Nostre Carissime nec non Prelatorum et Baronum Nostrorum Consilio prematturo dedimus, et ordinamus (donamus, donauimus) immò damus, donamus,⁴²⁾ et in sempiternum conferimus possidendum (possidendi, possidendam) tenendum (tenendi, tenendam) atque habendum (habendi, habendam) ita et tali modo et⁴³⁾ ordine, ac omnibus illis (*aliis*) vigoribus, et Nobilium libertatum prerogatiuis ac honoribus, et gratiis specialibus, atque solemnibus debeant atque possint, quibus ab antiquo tempore potiti sunt, et prout ceteri Urbani Sincero Nobilitatis Titulo in Urbibus liberalibus (liberis) atque Nobilibus Nostris videlicet in ipso Regno Nostro Dalmatie existentibus frui et gaudere perhibentur. Itaque (*IPSAQUE*) Vrbs Pagi vocata ac ciues et habitatores ejus hinc jugiter et in sempiternum sint et esse debeant solummodo (*solummodo*) Regalis Celsitudinis Iurisdictioni et seruituti (serenitati)

³⁸⁾ Nema ju ovdje taj izraz Wenzel, Kukuljević i Smičiklas.

³⁹⁾ Kod Kukuljevića et.

⁴⁰⁾ caelsitudinis (Statuta 143), celsitudinis (Kukuljević, Smičiklas).

⁴¹⁾ Nema ju Wenzel, Kukuljević, Smičiklas i Statuta 143.

⁴²⁾ Nema Statuta 143.

⁴³⁾ U Statuta 143, kod Wenzela, Kukuljevića, Smičiklasa stoji ovako: ut in eadem et de iisdem frui et gaudere eo jure; modo et.

speciali, et nemini alteri pertinentes obbedientes, et subjecti. Nec per nos, aut quoscumque Successoris Nostros Reges Vngarie (HUNGARIE), cuiquam (*CUIPIAM*) vel quibuscumque possit⁴⁴⁾ arendari, dari (*DONARI*), obligari,⁴⁵⁾ et aliquid in perpetuam hereditatem donari, et ascribi vel pro honore temporali tradi (*dari, tradi*) seu Dictioni (dicioni) quorumcumque subijci et a jurisdictione Regali⁴⁶⁾ predicta (possint) alienari.⁴⁷⁾ Pro cunctorum (*cunctorumque*),⁴⁸⁾ et singulorum (et) in his scriptis (*scriptis nostris, scriptis Nostris*) contentorum inviolabili observatione Vniversis (*VNIVERSOS*) Nostros Successores Reges Hungarie sub Diuine Majestatis obbedientia ed (et) benedictione in virtuteque Paternali (*PARENTALI*) ejusque honoris ademptione (*ademptione, adempcione*) obsecramus ne in aliquo eorum Articulo pusillo⁴⁹⁾ uel majori contempnerentur (*contempnentur, contempnerentur*) aut⁵⁰⁾ prevaricarentur vel ad instantiam quorumcumque incassum, et (aut) frustra redigentur (*redigerent*); quinimmo firma, et (*ATQUE*) rata cunctis temporibus futuris pariter et non transgressa (*transgressa*) obseruentur. Vt igitur hec nostra donatio et liberalitatum atque gratiarum prescriptarum (*praefatarum*) prerogatiua robur sibi semper obtineant (*obtineat, obtineat*) firmitatis presentes litteras concessimus duplicis Sigilli Nostri numinime roboratas. Date (Datum) per manus Magistri Smaragdi Albensis Prepositi⁵¹⁾ Aule Nostre Vice Cancellarii.

Anno Dominice Incarnationis M.C.C.X.L.I.V.⁵²⁾ (III.⁵³⁾ Kalendas⁵⁴⁾ Aprilis Regni autem Nostri Anno Nono.⁵⁵⁾

Ruić u oba svoja rukopisna djela (1776., 1779.) a onda i Wenzel i Kukuljević donijeli su samo tekst ove diplome. Međutim je Smičiklas iza toga također dodao i njeno ovjerovljenje na latinskom i talijanskom jeziku

⁴⁴⁾ Wenzel, Kukuljević i Smičiklas nemaju ovdje taj izraz.

⁴⁵⁾ Od „obligari“ pa sve do „donari“ nema Statuta 143.

⁴⁶⁾ Statuta 143 te riječi nema.

⁴⁷⁾ U ovoj rečenici drukčiji je raspored riječi kod drugih tekstova.

⁴⁸⁾ *cunctorumque* (Statuta 143, Wenzel, Kukuljević).

⁴⁹⁾ *puncto* (Wenzel, Kukuljević).

⁵⁰⁾ Wenzel, Kukuljević i Smičiklas nemaju te riječi.

⁵¹⁾ Kod Smičiklasa preposito.

⁵²⁾ 1244 (Statuta 144).

⁵³⁾ 3° (Statuta 143), *tercio* (Wenzel, Kukuljević), a Smičiklas: *tertio*.

⁵⁴⁾ Kod Kukuljevića: *Kalendis*.

⁵⁵⁾ 9 (Statuta 144), IX. (*Riflessioni* I, 132).

koje je uzeo iz Ruićevog djela „Delle riflessioni storiche“.⁵⁶⁾ To je ovjerovljenje glasi ovako: „Ego Johannes Jadrulich quondam domini Johannis Francisci publicus auctoritate notarius Paghensis magnificaeque communitatis juratus praemissum privilegium cum omnibus supra contentis et authentico in membrana cum sigillo pendente in capsula sanctuarii dictae communitatis existente fideliter exemplavi, me subscripti, et apposui signum mei tabellionatus solitum et consuetum in praemissorum fidem etc. ac sigillo magnificae communitatis Pagi communicavi et sigillavi.“

Ed io Cristoforo Billini di v. r. nod. pub. di Pago giurato, ho copiato dal sopraemanato carattere, e copia di signor Zuanne Giadrueleo olim nod. a me ben noto il suo carattere dalla cognizione del suo protocollo notare al quale etc., e però in fedea di verità di mia mano affermato, e col sigillo solito mio notarile roborato, e riconfermato col sigillo della magnifica comunità“.⁵⁷⁾

3. PAŠKA ISPRAVA JE AUTENTIČNA

Već iz ovog i ovakovog teksta paške isprave opaža se, da ona sada ima mnogo više smisla i da je puno razumljivija i logičnija od one u napomenutim izdanjima. Da su tekstovi na ovaj način bili isporođeni ne bi zaista Smičiklas mogao onako olako tvrditi: „Kako je ova isprava očit falsifikat negdje iz XV. vijeka, kad su Pažani nastojali, da se oslobode Zadra“.⁵⁸⁾ Isto vrijedi i za neosnovane i samo nabačene tvrdnje Paulera,⁵⁹⁾ Karacsonya,⁶⁰⁾ Szentpétery,⁶¹⁾ a naravno i za Šišića⁶²⁾ koji je sve po Pauleru i Karacsonyu razradio. Iz samog teksta isprave očituje se da se je Ruić

⁵⁶⁾ U prvom svesku ovog djela od str. 129—132 nalazi se samo tekst paške isprave bez ovjerovljenja (Arhiv Jug. ak.). U II svesku (na str. 48—50), koji je pohranjen također u arhivu J. ak., nema citirane isprave sa navedenim ovjerovljenjem, iako Smičiklas naznačuje da se je poslužio tim svescima. Bit će da je samo upotrebio ovaj prvi svezak iz arhiva J. ak., a kao drugi mu je svezak bio onaj, koji se je do 1943. godine nalazio u biblioteci Državnog arhiva u Zadru pod signaturom G. 8. Ovdje je dakle bila ta isprava s ovjerovljenjem.

⁵⁷⁾ T. Smičiklas, o. c. IV. 222.

⁵⁸⁾ Smičiklas, o. c. IV. 222.

⁵⁹⁾ G. Pauler, o. c. II. 595.

⁶⁰⁾ Po Šišiću u Vjestniku arhiva V. 220—21.

⁶¹⁾ I. Szentpétery, o. c. I. 227.

⁶²⁾ Šišić: Hrvatska povijest I. 112 — Pregled povijesti hrvatskog naroda 99.

⁶³⁾ „... privilegium... et authentico in membrana cum sigillo pendente in capsula sanctuarii dictae communitatis existente...“ (T. Smičiklas, o. c. IV, 222).

tekstu i valjda po onom ovjerovljenom prijepisu prepravljena je ona isprava, koju je stavio u I. svezak svoga djela „Delle riflessioni storiche“... gdje je čak naveo da se ona čuva u paškom arhivu.

Paška pak isprava, koja se nalazi u „Statuta“, kod Wenzela i Kukuljevića, nastala je iz istoga izvora t. j. ovjerovljenog prijepisa u Pagu. Ovoj je listini vrlo bliska i ona, koju je donio Smičiklas, koji je, kako se čini, više vjerovao pri prepisivanju Wenzelu negoli Ruiću.

Ona spada, što je samo po sebi razumljivo, u javne isprave i to u obične privilegije (*litterae privilegiales*) t. j. darovnice sa dvostrukim voštanim visećim pečatom, a nosi oznake kraljevske kancelarije koje su bile uobičajene u periodu između 1205—1308. Zato ona nema invokacija već odmah počinje sa intitulacijom,⁶⁴⁾ te ovdje dolazi i općenita adresa i pozdrav. U njemu se izdavač obraća na sve, kojima će isprava doći, odnosno na sve kršćane.⁶⁵⁾ U kontekstu ili tekstu ovog privilegija arenga sadržava općenitu filozofsku pravnu misao, kojoj je zadaća da opravda pravnu odredbu, zbog koje je nastala isprava. Ona nije u užoj vezi sa pravnim predmetom, već govori samo općenito.⁶⁶⁾

Iza ove arenge uvod u sam tekst čini promulgacija, koja upozorava javnost na ispravu.⁶⁷⁾ Uz nju je i notifikacija, odnosno deklaracija.⁶⁸⁾

Iza promulgacije kontekst ili tekst počinje sa „Quod“ i u njemu je sadržan predmet isprave, pravni čin, zbog kojega je ona nastala. Prvi dio ovog teksta je naracija. Ona sadrži motive ili okolnosti, koje su utjecale na odluku izdavača i uzrokovale samo izdavanje isprave.

Kakvo je ovdje uslijedilo darivanje kao nagrada za usluge učinjene kralju, to nam razjašnjava sama motivacija isprave. Ujedno se navada da se je kralj posavjetovao sa svojim dostojanstvenicima⁶⁹⁾ prije negoli je uslijedilo darovanje.

Iza naracije⁷⁰⁾ počinje dispozicija⁷¹⁾ i ona je najvažniji dio isprave, jer je izraz očitovanja volje izdavača da se izvrši pravni čin.

⁶⁴⁾ Bela D. G. Vngarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Galitie, Lodomerie, Comanique Rex...

⁶⁵⁾ Omnibus Christi fidelibus presens scriptum inspecturis salutem in omnium salvatore...

⁶⁶⁾ Grata fidelitatis... sunt prosequenda...

⁶⁷⁾ Od: ...et ipsa specialiter... do: incrementum.

⁶⁸⁾ U našem tekstu donesenom iz Ruiga nema toga, ali zato u St. 141, R. I, 129, W-u, K-u i S-u glasi: Ad vniversorum igitur noticiam harum serie volumus pervenire...

⁶⁹⁾ ...de beneplacido Serenissime Domine Marie Consortis Nostre Carissime nec non Prelatorum et Baronum Nostrorum Consilio...

⁷⁰⁾ Ide od: Quod cum..., a završava sa: gaudere perhibentur.

⁷¹⁾ Itaque Vrbs... non transgressa obseruentur.

Na kraju teksta naznačena su sredstva, kojima je isprava ovjerovljena, čime je dobila punu vjerodostojnost. To je koroboracija, i ona sadrži zapovijed, da se isprava potvrdi pečatom.⁷²⁾

Iza koroboracije dolazi datiranje,⁷³⁾ koje je sredstvo kontrole i ovjerovljenja. Uz to je naznačena osoba (ime, zvanje, dvorski položaj), koja je upravljala kod izdavanja same isprave⁷⁴⁾, a ne sastavljač i pisar.

Na kraju su vremenski podaci, koji se kod ovog privilegija sastoje iz oznake godine po kršćanskoj eri,⁷⁵⁾ dana, računatog po rimskom kalendaru⁷⁶⁾ i godine kraljeva vladanja.⁷⁷⁾

Razmotrivši sve nutarnje znakove⁷⁸⁾ ove isprave, možemo mirne duše zaključiti da oni u svemu odgovaraju vremenu, kada je nastala, te da u njima nema ništa sumnjiva sa diplomatskog stanovišta.

Kako nemamo originala ove listine ili njena najstarijeg prijepisa, ne možemo reći ništa da li su njeni vanjski znakovi sumnjivi ili ne. Nego kad su već navedeni autori upotrebili izraz „očiti falsifikat“ i „izmišljotine“, morat ćemo se pozabaviti raznim detaljima u tekstu isprave, koji će objasniti, da oni nijesu pristupili analizi do u tančine da bi to tako kategorično mogli tvrditi.

U prvom redu opazit ćemo da ona ima sasvim pravilnu intitulaciju i čak onaj dodatak „Cumanie“, koji je Bela III (IV) tek 1235. godine sam uveo.⁷⁹⁾

Izraz „Vngarie“ ima i isprava izdana Trogiranima (18. III. 1242.),⁸⁰⁾ a „Dalmatie, Croatie“ kao i „Cumanieque“⁸¹⁾ nalazimo na više mjesta u „Codex diplomaticus“.⁸²⁾

⁷²⁾ Vt igitur... numinime raboratas.

⁷³⁾ Date...

⁷⁴⁾ ... per manus magistri Smaragdi Albensis Prepositi Aule Nostre Vice Cancellarii...

⁷⁵⁾ Anno Dominice Incarnationis MCCXLIV.

⁷⁶⁾ Kalendas Aprilis.

⁷⁷⁾ Regni autem Nostri Anno Nono.

⁷⁸⁾ Z. Tanodi, Zagrebačka „zlatna bula“, Vjesnik hrvatskog državnog arhiva XI, Zagreb 1945, 1, 4—12.

⁷⁹⁾ Z. Tanodi, o. c., Vjesnik... XI, 6.

⁸⁰⁾ T. Smičiklas, o. c. IV, 146.

⁸¹⁾ U privilegiju stanovnicima Pešte (24. XI. 1244.) Bela se također zove „Comanieque rex“ (S. L. Endlicher, Rerum Hungaricarum monumenta arpadiana, Sangalli 1849, 466).

⁸²⁾ T. Smičiklas, o. c. IV. 135 (1241), 146 (1242), 218, 256, 258 (1244), 352 (1248), 433 (1250), 442 (1251), V, 2 (1256).

Interesantno je da onaj izraz „Comanieque“ nemaju falsificirane darovnice krčkim knezovima, Skalićima i braći Kresu, Raku i Kupiši već samo „Cumanieque“, „Cumanorum“ i „Comanie“, „Bulgarieque“.⁸³⁾

Općenita adresa i pozdrav, kao dio intitulacije paške isprave, ima bliže sličnosti sa nekim darovnicama⁸⁴⁾ zbog zasluga u doba Tatara, ali ni jedna joj nije jednaka ili ista.

Vrlo značajna je pak velika sličnost njene arenge s arengom Beline darovnice Trogiranima.⁸⁵⁾

Čudno je da ovdje nema notifikacije. No i kod drugih listina ona nije navedena, pa ipak su one dosada važile kao ispravne.⁸⁶⁾ Uostalom ona ne mora ni biti.⁸⁷⁾

Po svemu se čini, da ju je Ruić pri prepisivanju nehotice ispustio.

Kontekst ili tekst ove isprave, koji sadržava historijske činjenice, prvorazredan je izvor, važan za razjašnjenje vrlo značajnih pitanja iz doba provale Tatara u naše zemlje.

Ako pogledamo malo bolje na pojedine izraze u ovom tekstu, zapaziti ćemo neobične sličnosti i čak iste riječi, i to kod onih isprava koje su falsifikati.

Tako baš ima najbliži kontekst ona isprava, kojom Bela daruje krčkim knezovima povlastice za zasluge učinjene u borbi sa Tatarima (5. X. 1260).⁸⁸⁾

⁸³⁾ T. Smičiklas, o. c. V, 173, 177, 179 (1260), 277 (1263), 308 (1264).

⁸⁴⁾ T. Smičiklas, o. c. IV, 467, 470 (1251), 608 (1255).

⁸⁵⁾ T. Smičiklas, o. c. IV, 146.

⁸⁶⁾ T. Smičiklas, o. c. IV. 151 (1242 ?), 163 (1243).

⁸⁷⁾ Z. Tanodi, o. c., Vjesnik... XI, 6.

⁸⁸⁾ ...quod cum humani generi sordidis sceleribus preulescentibus multitudo inestimabilis rabide gentis Tartarice ex affluentibus indignatione trium machinarum (con)ditoris per climata regni nostri perfusa seuere vlciscendo fuisset et nos vna-cum fidis primatibus et egregiis nobilebus extra monarchiam nostram usque ad littora pontus atrocissime persequendo in quandam insulam maritimam repulendo coercisset, de qua eciam vi nos extrahere satagentes per naufragium (!) i xnos coruere conasset ubi in conflictu certaminis inter nostros et ipsos et Tartaros seruato nostrorum cor-ruencium (!) funera more Rachelis iugule (!) plangebamus, pater tandem ineffabili-um misericordiarum et dominus pie consolationis, qui cunctos in se sperantes tempore tribulacionis non desinit opitulando subleuare, nobis iam helisis et quasi precipitis virtutem sue dextre porigere dignatus est: quoniam et ad refulcendum nos et coro-borandum... (T. Smičiklas, o. c. V, 173, 174). Još veća je sličnost ove isprave s ispravom u „Statuta“, kod Wenzela, Kukuljevića i Smičiklasa. Svakako je ova listina rađena po paškom privilegiju.

Tekst sličan paškom kontekstu ima i darovnica Bele braći Kresu, Raku i Kupiši (7. X. 1264.),⁸⁹⁾ ali ni približno onako kao malo prije navedena.

Izraz „humani generis“ i „rabide gentis Tartarice“ imaju falsificirane darovnice Frankopanima od 1260., te Skalićima od 1263. i braći Kresu, Kupiši i Raku od 1264.,⁹⁰⁾ a „Ex affluentibus indignacione trium...“ i napose izraz „... per climata...“, koji se nalazi u „Statuta“, kod Wenzela, Kukuljevića i Smičiklasa, samo one od 1260. i 1264. godine.⁹¹⁾

Nadalje „extra ipsam Monarchiam usque ad littora pontus...“ imaju sve one tri darovnice u ovakvom obliku: „... extra Monarchiam nostram usque ad littora pontus...“⁹²⁾

Sada se iz ove paške isprave, koju mi ovdje donášamo, jasno očituje što znači „extra ipsam monarchiam“.

Kukuljević je to prevađao kao da je Bela „pobjegao iz svoje kraljevine, na neki otok ležeci blizu otoka Krka“, citirajući izraze iz darovnice Pažanima i braći Kresu, Raku i Kupiši.⁹³⁾

Kukuljevićevo tumačenje ovog izraza više je nagoli naivno, jer se odmah iz teksta vidi, da je Bela bježao izvan same države (... extra ipsam Monarchiam...) t. j. u Austriju.

Izraz „ad quendam“⁹⁴⁾ Insulam maritimam“ imaju također sve tri one darovnice, a samo prva (1260.) i „per naufragium“, dok treća (1264.) „per uaria naufragia“.

Prva dva falsifikata (1260. i 1263.) imaju isti tekst i izraz „in conflictu certaminis“, a „more Rachelis“ samo one iz 1260.,⁹⁵⁾ 1263.,⁹⁶⁾ 1264.⁹⁷⁾ i 1288. godine,⁹⁸⁾ dok samo jedna od frankopanskih falsifikata iz 1260. ima riječ „Rachel“⁹⁹⁾

Spominjanje, da se je kralj prije darovanja Pažanima posavjetovao sa svojom ženom Marijom, s prelatima i barunima, nalazimo samo dje-

⁸⁹⁾ T. Smičiklas, o. c. V, 308, 309.

⁹⁰⁾ T. Smičiklas, o. c. V, 173, 277, 308.

⁹¹⁾ T. Smičiklas, o. c. V, 173, 308.

⁹²⁾ T. Smičiklas, o. c. V, 173, 278, 308. U darovnici Skalićima čak mjesto „pontus“ dolazi izraz „pontis“ (T. Smičiklas, o. c. V, 278).

⁹³⁾ I. Kukuljević Sakeinski, Borba Hrvatah..., 37.

⁹⁴⁾ Quandum (1260, 1264), quendam (1263) (T. Smičiklas, o. c. V, 173, 278, 308).

⁹⁵⁾ T. Smičiklas, o. c. V, 174.

⁹⁶⁾ I. Kukuljević Sakeinski, o. c., 39.

⁹⁷⁾ T. Smičiklas, o. c. IV, 309.

⁹⁸⁾ C. Pasconi, Historicus Progressus Mariani Triumphi et Frangepanae Amiciae Prosapiae, Venetiis 1744, 85, (more Rachelis).

lomično u dvijema falsificiranim darovnicama krčkim knezovima iz 1260. godine, gdje se javlja kraljica, a u prvoj i prvaci kraljevstva Ugarske (... primatum regni nostri Hungarie...), dok u drugoj samo baruni (... baronum nostrorum fidelium...) ¹⁰⁰⁾ — kao i u onoj iz 1288. ¹⁰¹⁾ te nešto, iako izmijenjeno i u ispravi, kojom kralj oslobađa zagrebačke građane od poreza i tridesetnice u opsegu svoje države (23. II. 1267.) ¹⁰²⁾

Kada dakle Klaić tvrdi da ovakve formule, kakva je u darovnici za Senj, „nema ni u jednoj darovnici kralja Bele III (IV)“, onda se je prevario, kako se to iz gornjega jasno vidi. Nadalje Klaić navada da kralj nije trebao ni savjeta ni privole supruge i baruna, jer je darivao svoje t. j. kraljevske posjede i gradove. ¹⁰³⁾ Ali kad se paškom ispravom daju povlastice druge naravi, a to nije bilo u apsolutnoj kraljevoj moći, onda je razumljivo da je savjet i privola velikaša nužna činjenica, i ona se ovdje izričito napominje. To govori baš o pravilnom pravnom postupku, što je svakako u prilog autentičnosti.

Inače je sve ostalo kao i kod drugih isprava, osim onoga izraza „Date“. Jedino u falsificiranoj darovnici Skalićima nalazi se „Datis... per...“ ¹⁰⁴⁾ i u njenom prijepisu iz 19. stoljeća u arhivu mađarske akademije nauka „Datis“ ¹⁰⁵⁾ dok u prijepisu Beline isprave u korist grada Nina od 26. VIII. 1244. godine ima „Data“ ¹⁰⁶⁾

Drugdje se (čak i kod ustanovljenih falsifikata) ponavlja neprestano samo izraz „... Datum...“. Bit će stoga da se je Ruić ovdje pri prepisivanju isprave zabunio. A ako i nije, to još nije razlog, da se u nju mora sumnjati, jer zato u drugim njenim prijepisima stoji izraz „Datum“.

Iza „Date per manus“ naznačen je kao dvorski vicekancelar magister Smaragd, stolnobiogradski prepozit.

⁹⁹⁾ T. Smičiklas, o. c. V, 179.

¹⁰⁰⁾ T. Smičiklas, o. c. V, 174, 178, (1260).

¹⁰¹⁾ C. Pasconi, o. c. 85.

¹⁰²⁾ T. Smičiklas, o. c. V, 423. 424. Za ovu ispravu tvrdi Klaić da nije darovnica već povlastica, za koju je kralju bila potrebna zasebna privola kraljice i velikaša, jer su oni uslijed toga gubili na mitnicama svojih posjeda. Klaić navodi i druge neke povelje, gdje se spominju magnati i baruni, ali on kaže da to također nisu darovnice nego sudske odluke ili saborski članci (Vj. Klaić, Darovnica kralja Bele III (IV) krčkim knezovima za Senj jest patvorina, Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva I, Zagreb 1899, 267).

¹⁰³⁾ Vj. Klaić, o. c., Vjesnik... I, 267.

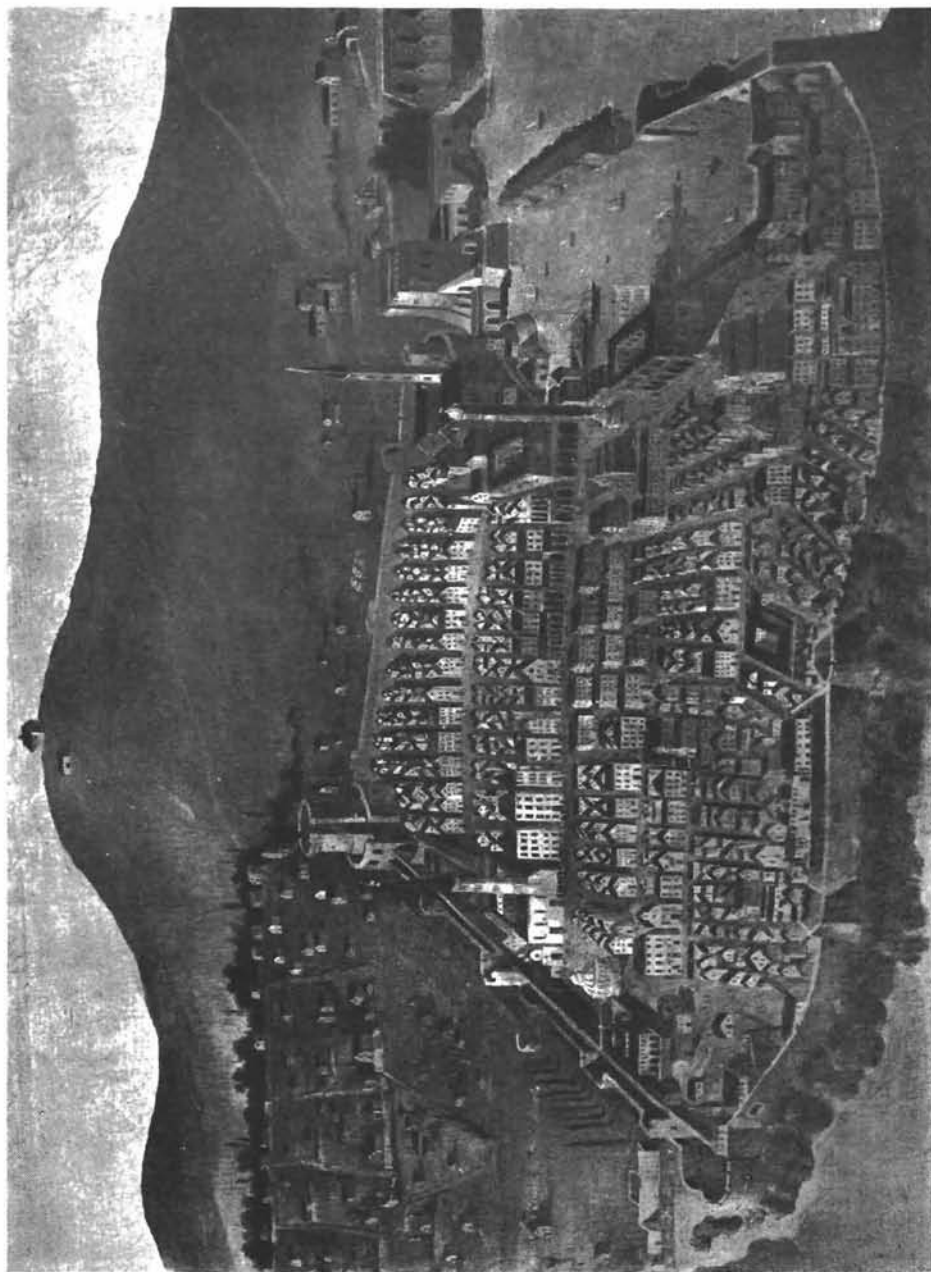
¹⁰⁴⁾ T. Smičiklas, o. c. V, 278 (1263).

¹⁰⁵⁾ I. Szentpétery, o. c. I, 425.

¹⁰⁶⁾ Prijepis u Državnom arhivu u Zadru. Inače je donaša T. Smičiklas o. c. IV, 241 i ondje stoji „Datum“.

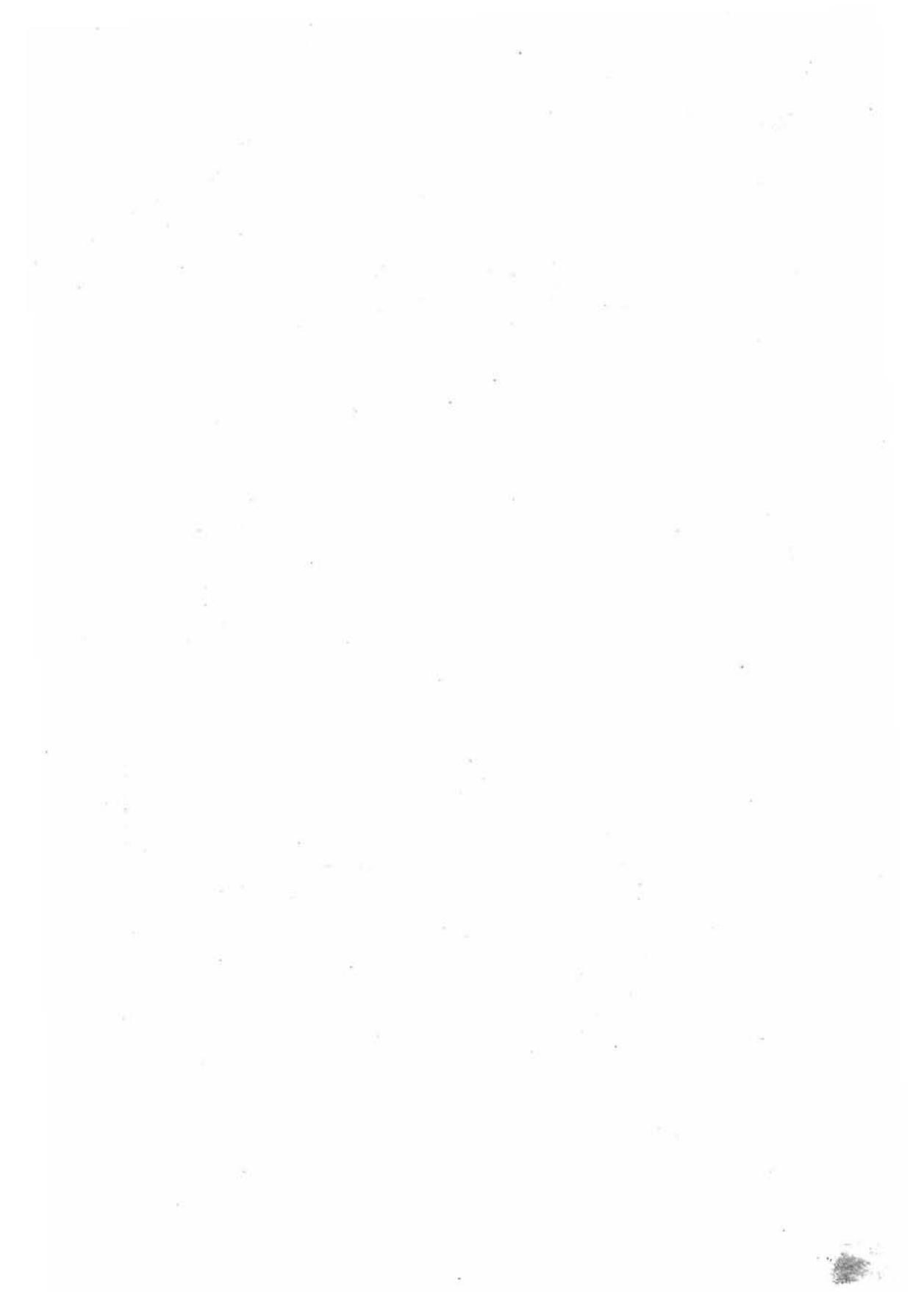
Majstor ABD: Bogorodica između sv. Franje i sv. Vlaha u crkvi Dominikanaca u Dubrovniku

Detalj iz Table I (model Dubrovnika na slici majstora ABD u crkvi Dominikanaca u Dubrovniku)

Majstor ABD: Sv. Obitelj u crkvi Gospe od Šunja na Lopudu

Freske Gaetana Garcia u crkvi Isusovaca u Dubrovniku

Kako ovo nije osobiti privilegij, potvrđen zlatnom bulom, već samo obični s visećim dvostrukim voštanim pečatom, to je u toj ispravi sasama ispravno i naveden potkancelar, koji zamjenjuje kancelara.¹⁰⁷⁾

U našem slučaju spomenut je kao potkancelar Smaragd¹⁰⁸⁾ Baš 1244. godine postoje kao vicekancelari uz Smaragda¹⁰⁹⁾ i magistri Achillis i Farcasius, također stolnobiogradski prepoziti.¹¹⁰⁾

Iza 1244. godine, istom 1248. spominje se Smaragd u jednoj ispravi kao vicekancelar i prepozit, a 1253. kao sam bratislavski prepozit¹¹¹⁾ i 1254. opet kao vicekancelar i electus „Albensis Ecclesie“, a 1255. kao prepozit i electus.¹¹²⁾ Otada vrlo često zamjenjuje kancelara, i već 1256. opet je electus¹¹³⁾ i prepozit.¹¹⁴⁾ I 1257. godine spominje se kao prepozit¹¹⁵⁾, pa čak i electus „in archiepiscopum colocensem“¹¹⁶⁾, a 1258. opet, kao prepozit¹¹⁷⁾ i „electus Colocensis.“¹¹⁸⁾ Godine 1259. on je electus „Albensis“ i „colocensis“¹¹⁹⁾ a 1260. opet stolnobiogradski prepozit.¹²⁰⁾

Svakako je čudno Smaragdovo napredovanje i naslovljavanje. No većina isprava, u kojima se on spominje, ipak su ispravne i u redu. Takav je slučaj i s našom paškom listinom.

¹⁰⁷⁾ Z. Tanodi, o. c., Vjesnik ... XI, 3.

¹⁰⁸⁾ Ovo ime nose i svjetovni velikaši u Madžarskoj. Tako se 1205. spominje s tim imenom dvorski župan, a 1214, 1219—1221 godine bratislavski župan. (T. Smičiklas, o. c. III, 52, 130, 176, 184, 204).

¹⁰⁹⁾ Zatim se spominje u dosta sumnjivoj ispravi kao prepozit „de Hanta“ također neki Smaragd (T. Smičiklas, o. c. IV, 266).

¹¹⁰⁾ G. Fejér, Codex diplomaticus, 338, 339.

¹¹¹⁾ T. Smičiklas, o. c. IV, 370, 525.

¹¹²⁾ G. Fejér, o. c. IV/2, 242, 288, 299, 369, 296, 313, 317 (ovdje je electus colocensis) 320, 335.

¹¹³⁾ G. Wenzel, o. c. Második kötet, 267, 269, 271, 276, 278, (1256). — G. Fejér, o. c. IV/2, 365, 390, 392. — T. Smičiklas, o. c. V, 6, 16, 17.

¹¹⁴⁾ G. Fejér, o. c. IV/2, 367—371, 373, 377—380, 387. — T. Smičiklas, o. c. V, 3, 9, 24, 30, 21, 33, 35, 40, 42.

¹¹⁵⁾ T. Smičiklas, o. c. V, 52, 55, 60, 62, 63, 65, 75, 77. — G. Wenzel, o. c. Második kötet, 291. — G. Fejér, o. c. IV/2, 417, 425, 426, 433, 447.

¹¹⁶⁾ T. Smičiklas, o. c. V, 68, 73. — G. Wenzel, o. c. Második kötet, 281, 283. — G. Fejér, o. c. IV/2, 420, 423, 424, 429, 430.

¹¹⁷⁾ G. Fejér, o. c. IV/2, 450, 453, 465. — T. Smičiklas, o. c. V, 101, 105.

¹¹⁸⁾ G. Fejér, o. c. IV/2, 452, 463, 464. — G. Wenzel, o. c. Második kötet, 298. — T. Smičiklas, o. c. V, 99, 100, 106.

¹¹⁹⁾ G. Fejér, o. c. IV/2, 486, 493.

¹²⁰⁾ T. Smičiklas, o. c. V, 185.

Izraz „Anno Dominice Incarnacionis“ s rimskom oznakom godine nalazi se i u Belinoj darovnici gradu Samoboru iz 1242. godine i u darovnici banu Dioniziju iz 1244. godine, a „incarnationis dominice“ u darovnicama iz 1250. i 1251. (dominici) i 1264. godine.¹²¹⁾ Ovako citiranje godine „MCCXLIV“ ima i u Belinoj darovnici gradu Vukovaru iz 1244. i djelomično u darovnici u korist bana Dionizija.¹²²⁾ Inače je uvijek ono „četiri“ ovako: „IIII“ ili „1244“ ili je ispisana cijela godina slovima.¹²³⁾

Možda je i ovdje Ručić svojevrijedno stavio ovako tu godinu prigodom prepisivanja, kako to čini često s drugim godinama u svom rukopisu, odakle smo uzeli navedeni privilegij.

Oznaka Belina vladanja također je točna, i time smo završili detaljni pregled sadržaja t. j. teksta ove isprave.

Nego zašto je ovako paška isprava opširno iskićena detaljnim opisom bitke kod „nekog otoka“ t. j. Vira? Mislim da je to zbog toga, što je njen sastavljač Smaragd, kao stolnobiogradske prepošte, bio u pratnji tadašnjeg dvorskog kancelara Benedikta, stolnobiogradske prepošte i kaločkog electusa, te je s njim pobjegao u Dalmaciju, kamo su donesene iz Stolnog Biograda crkvene relikvije.¹²⁴⁾ Bio je s njim valjda i u Trogiru,¹²⁵⁾ a onda je s kraljevom pratnjom i s Benediktom putovao prema sjeveru i doživio pod Virom onu bitku s Tatarima, pa se nije lako mogao otresti proživljenih dramatičnih prizora. Stoga ju je tako mogao i živo opisati, služeći se dosta slikovitim izrazima, a naravno da se nije po običaju onoga vremena i kao svećenik mogao tada okaniti poredaba iz „staroga zavjeta“, prikazujući očajno stanje kralja (more Rachelis jugule plangebamus...), kao ni njegov vrhovni crkveni gospodar, papa Grgur IX., kad tješi Belu i njegova brata prigodom provale Tatara u Ugarsku.¹²⁶⁾

Ta i njegovi pretpostavljeni mađarski biskupi isto tako postupaju, kada pišu pariškom biskupu u vezi s provalom Tatara.¹²⁷⁾

¹²¹⁾ T. Smičiklas, o. c. IV, 166 (1242), 234 (1244), 436 (1250), 444 (1251), 311 (1264).

¹²²⁾ T. Smičiklas, o. c. IV, 228, 234.

¹²³⁾ T. Smičiklas, o. c. IV, 243, 244, 249, 255, 218, 226, 234, 240, 241, 245, 247, 252, 257, 259 (1244).

¹²⁴⁾ Thomas Archidiaconus, Historia salonitana, MSHSM XXVI, Scriptores III, Zagrabiae 1894, 173, 171.

¹²⁵⁾ T. Smičiklas, o. c. IV, 146—148 (1242).

¹²⁶⁾ T. Smičiklas, o. c. IV, 130 (1241).

¹²⁷⁾ G. Fejér, o. c. IV/1, 232—234.

O istoj darovnici, po kojoj su sada Pažani imali sami jurisdikciju nad čitavim otokom, iako doduše na kratko vrijeme, navada Ruić još jedan podatak i kaže slijedeće: „De anno 1244—30. Martis votata fuit pro libertate habita cum Privilegio¹²⁸⁾ cum¹²⁹⁾ Bulla pendente a Rege Bela, et donatione a dicto Rege facta,¹³⁰⁾ et Regina sua uxore de tota insula Pagi,¹³¹⁾ dare et consignare ob reuerentiam et ad laudem S. Matris Marie duodecim storia olei, et ut in lege legitur, ubi alia jura dicta Communitatis annotata reperiuntur.“¹³²⁾

Dakle od 1244. g., kada je izdana ova darovnica, zavjetovali su se Pažani da će u zahvalu bogorodici davati 12 „storia“ ulja, kako je to naznačeno u zakonu,¹³³⁾ gdje se i ostala prava općine nalaze.

Što nam ovaj podatak dokazuje? Da je ova isprava svakako prije autentična negoli „falsifikat“ i da je čak napismeno u zakonu zabilježena ova obaveza, koja se vuče od godine izdanja Belinog privilegija, a da je falsifikat, ne bi bila svrstana među „alia jura dicte Communitatis“.

Ktomu u dukalu dužda Mihaela Stena Pažanina od 31. XII. 1409. stoji ovo: „... Visis Litteris Nostris de Mense Martii et Februarii ex quibus apparet lucide confirmationem factam a Nostro Domino in omne jus, Decus et Libertatem, in quibus declarati fueritis et impressione existitis ex multis Privilegiis, et maxime Regis Bele de anno 1244., Regis Ludovici de anno 1376—1380. et Regis Sigismundi de anno 1397. et sub sequentibus. Que priuilegia per Nos visa, et bene considerata...“¹³⁴⁾

Iz samog ovog sadržaja doznajemo da su se svi nabrojani privilegiji pažljivo ispitali i pregledali u Veneciji. Dakle onamo su Pažani donijeli i originalnu darovnicu kralja Bele od 1244. godine, kako to očito izlazi iz teksta navedenog dukala.

U zlatnoj pak buli, koju je dužd izdao Rabljanima (30. XI. 1461.),¹³⁵⁾ nalazi se ovo: „... Viso preterea Regali Privilegio per Pagenses producto

¹²⁸⁾ privilegio (R. I, 128).

¹²⁹⁾ et (R. I, 128).

¹³⁰⁾ facta a dicto Rege (R. I, 128).

¹³¹⁾ Regina sua Consorte Maria de tota Insula (R. I, 128).

¹³²⁾ M. L. Ruich, Osservazioni storiche..., 40.

¹³³⁾ U svom rukopisnom djelu, koje se čuva u arhivu Jug. ak., Ruić piše, da je prvu bilješku uzeo iz „Capit. di Pago“ (R. I, 128), koji se opet nalaze ispisani među Luciusovom rukopisnom ostavštinom u kaptolskom arhivu u Splitu.

¹³⁴⁾ M. L. Ruich, Osservazioni storiche..., 116 a.

¹³⁵⁾ Ovu je dukalu vidio Ruić i navada da je sačuvana (M. L. Ruich, Osservazioni storiche..., 182a).

et allegato Serenis. Bele Vngarie etc. Regis eisdem indulto tertio kal. Aprilis 1244 per quod ob fidelia obsequia, et laudabilia opera, erga Majestatem Suam per eos ostensa et administrata, prefatis Pagensibus Civitatem Pagi, et Insulam totalem et integram cum omnibus juribus et pertinentiis suis dedit atque donavit...¹³⁶⁾

Dakle i tada je još postojao original ove isprave, i da se je samo u nju i malo sumnjalo, Rabljani bi je već radi svojih privilegija, koje ovdje navadaju od kralja Krešimira do početka XV. stoljeća, s veseljem ispuštali, a ovako su je baš zbog nesumnjive pravne moći potkrijepljene autentičnošću morali uzeti u obzir.

Nadalje, da li je ovjerovljenje ove listine na latinskom i talijanskom jeziku, što ga donosi jedini Smičiklas,¹³⁷⁾ točno i što znademo o navedenim notarima?

Iz prvog ovjerovljenja kod javnog notara Ivana Jadručića uočuje se, da se je original te listine s visećim pečatom nalazio u sanduku sanktarija spomenute općine, odakle ju je on vjerno prepisao i ovjerovio.

Kada je to bilo? Po neznatnim podacima, što ih nalazimo u Ruića, vodi nas to u XV. stoljeće. Prezime „Giadruleo“ došlo je od imena nekog Giadrolea Radogostića, koji je živio iza 1400. godine.¹³⁸⁾ Notar Ivan Jadručić¹³⁹⁾ njegov je potomak, a otac mu se zvao Ivan Franjo. I to je sve što o njemu znamo.

Drugi ovjerovitelj bio je notar Kristofor Billini¹⁴⁰⁾ (Billinich). Za tu porodicu tvrdi Ruić, služeći se Orbinijem, da potječe od Slavena „Wilini“, stanovnika brandenburške marke, koji su onda došli u Dalmaciju. Sam Kristofor Bilinić bio je poznat sabirač starina otoka Paga,¹⁴¹⁾ koji je ostavio iza sebe neke bilješke, pa iz njegova vrela potječe i tobožnji privilegij Aleksandra Velikog Ilirima.¹⁴²⁾ Kristofor Bilinić je, kako sam piše, prepisao i ovjerovio Jadručićev prijepis navedene isprave, dodajući da mu je dobro poznat njegov rukopis.¹⁴³⁾ Po Ruiću možemo zaključivati da je Bilinić živio u XVI. stoljeću.¹⁴⁴⁾

¹³⁶⁾ M. L. Ruich, Osservazioni storiche..., 182a, 189, 185, 183, 184, i R. II, 229.

¹³⁷⁾ T. Smičiklas, o. c. IV, 222.

¹³⁸⁾ M. L. Ruich, Osservazioni storiche..., 166.

¹³⁹⁾ Sam Ruić oženio se je 1763. godine s Klarom, kćerkom Ivana Antonija Giadruleo (G. Praga, o. c. Atti e Memorie... III—IV, 170).

¹⁴⁰⁾ Smičiklas, o. c. IV, 222.

¹⁴¹⁾ M. L. Ruich, o. c., 164.

¹⁴²⁾ I. Strohal, o. c. 52, 51.

¹⁴³⁾ T. Smičiklas, o. c. IV, 222.

¹⁴⁴⁾ M. L. Ruich, o. c., 164.

Iako smo ovu ispravu sa sviju strana proučili, postoji još jedan prigovor, o kome smo već govorili. Naime, Šišić tvrdi da je sadržaj paške isprave lažan, „jer suvremeni spljetski arhiđakon Toma (+ 1268),¹⁴⁵⁾ koji opširno govori o tatarskoj najezdi, nipošto ne bi prešutio i zatajio tako krupnih događaja, tada svake kome čitatelju poznatih“.¹⁴⁶⁾

Je li doista tako? Da li Toma uvijek donosi vijesti o „važnim događajima“, koji su se zbivali u Zadru i u njegovoj bližoj ili daljoj okolici (gornja Dalmacija)? Pogledajmo dakle i to malo поближе. Da ne dužimo, prijeći ćemo odmah na XII. i XIII. stoljeće. Tako Toma ne zna ništa o trijumfalnom ulasku Kolomana u Zadar (1105) ni o ponovnom njegovom dolasku onamo i o sastanku crkvenog sabora (1111). On ne zna, da je grad osvojio dužd Ordelauf Faledro,¹⁴⁷⁾ koji se je tada domogao Biograda, Splita i Trogira¹⁴⁸⁾ (1115/6), o čemu također ne piše Toma.

On čak ne zna ni za novu vojnu dužda Domenika Michielija, koji je ponovno preoteo hrvatsko-ugarskom kralju Split, Šibenik, Trogir, a Biograd do te melja razorio.¹⁴⁹⁾ Samo jednom rečenicom navada, da je papa Aleksandar III. došao u Zadar,¹⁵⁰⁾ a drugi izvori, i to baš strani, o tome govore i te kako opširno.¹⁵¹⁾ Isto tako malo piše o vladavini bizantinskog cara Emanuela u Dalmaciji (1167—1180).¹⁵²⁾ Toma ništa ne zna za historiju Zadra i okolice od 1180. pa sve do 1202. godine. Tako mu je sasvim nepoznata vrlo značajna i odlučna bitka kod predbrežja „Treni“ (1190), gdje su Zadrani sjajno porazili Mlečane.¹⁵³⁾ On uopće ni jednom riječju, nikada ne spominje Pag, Rab kratko, i to u dva navrata u XI. stoljeću, Biograd samo jedamput u XII. stoljeću, a Nin tri puta u prvoj polovini XIII. stoljeća. Ali zato dosta opširno opisuje prvo podsjedanje Zadra od križara (1202.),¹⁵⁴⁾ o čemu pišu naveliko svi tadašnji suvremeni pisci i kroničari. Njemu su nepoznati dosta važni događaji iza 1202. go-

¹⁴⁵⁾ U svojoj knjizi „Hrvatska povijest“ Šišić spominje i Rogerija. No kasnije u „svom „Pregledu“ citira samo Tomu, jer vidi da se je previše zaletio u svojim tvrdnjama.

¹⁴⁶⁾ F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, 99.

¹⁴⁷⁾ V. Brunelli, Storia di Zara I, Venezia 1913, 298, 299, 326.

¹⁴⁸⁾ F. Šišić, Pregled..., 81 82 i V. Brunelli, o. c. I, 327.

¹⁴⁹⁾ F. Šišić, Pregled..., 82.

¹⁵⁰⁾ Thomas Archidiaconus, o. c., 72.

¹⁵¹⁾ V. Brunelli, o. c. I, 343—348.

¹⁵²⁾ Thomas Archidiaconus, o. c., 73.

¹⁵³⁾ F. Šišić, Zadar i Venecija od godine 1159. do 1247., Rad Jug. ak. 142, Zagreb 1900, 229—232.

¹⁵⁴⁾ Thomas Archidiaconus, o. c., 44, 53, 48, 86, 88, 179, 82—84.

dine, s obzirom na taj dio Dalmacije,¹⁵⁵) a tako i pismena odreka Andrije I. (II), kojom se odriče Zadra s pripadnostima u korist Venecije (1216. ili 1217. g.).¹⁵⁶) Isto tako je dosta kratak u opisivanju nove pobune Zadranima za provale Tatara (1242),¹⁵⁷) pa se radi tog njegovog propusta moramo služiti više mletačkim izvorima, da objasnimo ove događaje.¹⁵⁸) Iz Tome ne možemo doznati ništa detaljnije kuda su Tatari išli po Hrvatskoj i Dalmaciji, dok je kud i kamo rječitiji, kada se radi o prilikama u Ugarskoj. Samo on tada i suviše pretjeruje kada kaže da su Tatari kod Pešte u jednom danu pobili više od 100.000 ljudi. Nadalje on je samo onda opširniji, kada se radi o Splitu i njegovoj okolici, gdje je živio.¹⁵⁹) Isto tako Toma ne piše ništa o nagodbi Venecije sa Zadranima (1247).¹⁶⁰)

Što možemo dakle zaključiti iz ovoga što je ovdje samo nabačeno o Tomi? Toma je i te kako „prešutio i zatajio tako krupnijih događaja, tada svakom čitatelju poznatih“, pa je mogao prešutiti i onaj o kraljevu boravku na Viru i o bici kod toga otoka.

Toma na pr. ni jednom riječju ne spominje onu važnu i odsudnu bitku kod „Trenia“, o čemu nam govori suvremena isprava.¹⁶¹) Po tome bi se ono što Šišić kaže za pašku ispravu i njen sadržaj moglo i ovdje primijeniti i reći da je i taj događaj i ona listina falsifikat. Međutim baš Šišić ne samo da ne sumnja u njenu autentičnost već po njoj opisuje tu bitku.¹⁶²)

Mogli bi se još navesti slični primjeri, kojima su jedini izvor isprave, jer Toma o njima šuti. Ali mi držimo da je ovdje dovoljno pokazano kako Toma „ne bi prešutio i zatajio tako krupnih događaja...“, te da Šišićevo tvrđenje o spomenutom sadržaju paške isprave samo po sebi otpada kao netočno i ničim nedokazano.

Kakav je odnos ove isprave prema falsificiranim darovnicama krčkim knezovima (1260), Skalićima (1263) i Kresu, Raku, Kupiši (1264)? Budući da su one sve kasnije datirane, možemo ustvrditi, da paška listina nije nikako rađena po njima, kako to kaže Pauler,¹⁶³) nego obrnuto, barem

¹⁵⁵) F. Šišić, Zadar i Venecija ..., Rad Jug. ak. 142, 235—261.

¹⁵⁶) S. Ljubić, Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i mletačke republike I, MSHSM I, Zagreb 1868, 29.

¹⁵⁷) Thomas Archidiaconus, o. c., 183—185.

¹⁵⁸) F. Šišić Zadar i Venecija ..., Rad Jug. ak., 142, 264—272.

¹⁵⁹) Thomas Archidiaconus, o. c., 171, 173—177, 167, 185—187, 191—200.

¹⁶⁰) F. Šišić, Zadar i Venecija ..., Rad Jug. ak. 142, 273, 274.

¹⁶¹) T. Smičiklas, o. c. III, 243—245 (1190).

¹⁶²) F. Šišić, Zadar i Venecija ..., Rad Jug. ak. 142, 232.

¹⁶³) G. Pauler, o. c. II, 595.

ona prva darovnica Frankopanima¹⁶⁴) načinjena je po njoj. Po ovom pak frankopanskom falsifikatu¹⁶⁵) sastavljena je darovnica Skalićima, a možda i ona zadnja iz 1264. godine, jer su im svima međusobno tipični neki zajednički izrazi, pa čak i same pogrješke.

Da li je tko dobio sličnu darovnicu poput Pažana od Bele u Dalmaciji? Nitko ovako kolektivno osim Trogirana i hvarskih plemića u Dživica. No slobodštine ovih drugih sasma su drugoga obilježja, jer su oni već bili slobodni kraljevski gradovi i plemići, dok su Pažani tek ovom darovnicom to postali i bili izjednačeni zajedno sa svojom općinom s ostalim gradovima u kraljevini Dalmaciji, te izravno podvrgnuti pod vlast samoga kralja.

Još nas interesira, kada su ovu ispravu prvi puta upotrebili Pažani, koliko puta i gdje, i da li je točna Smičiklasova tvrdnja da je „očit falsifikat negdje iz XV. vijeka, kad su Pažani nastojali, da se oslobode Zadra“, s čime se je složio i Szentpétery.

Iako su ovu Belinu darovnicu imali Pažani, oni je nisu odmah dali na potvrdu mletačkom duždu, jer im je ovaj sigurno ne bi potvrdio, budući da su se bili nedavno odmetnuli od republike sv. Marka. Svakako su još tada bili neprijateljski gledani, jer su došli pod Veneciju ne dobrovoljno već silom ugovora.

Taj prisilni pasivni stav Pažana iskoristili su njihovi stari neprijatelji Rabljani i Zadranjani, koji su odlučili, da bez sudjelovanja paške općine podijele njen teritorij. U tu su svrhu čak izabrali uz dozvolu Venecije krčkog kneza Fridriha za predsjednika mirovnog suda (1289). I on je onda u mjestu Stražice u Novalji presudio konačno Lun, Novalju i Kisu u korist Raba.¹⁶⁶) Svakako tom prilikom nisu pitali Pažane za njihove privilegije, budući da se je bez njih rješavala ova stvar. Stoga oni nisu naravno ni onda donijeli taj Belin privilegij. Pa sve i da su ga pokazali, ne bi imao nikakve vrijednosti, jer ga nije bila još potvrdila Venecija.

Međutim i 1292. godine, unatoč onoj presudi od 1289., sud je ponovno presudio i potvrdio zemlje na Pagu u korist Raba i Zadra,¹⁶⁷) koji je

¹⁶⁴) T. Smičiklas, o. c. V, 173—175.

¹⁶⁵) Kako su krčki knezovi imali dodira s Pagom, napose baš na kraju XIII. stoljeća (M. L. Ruich, Osservazioni storiche..., 42—46a), nije im se bilo teško upoznati s tekstom Belina privilegija iz 1244. godine .

¹⁶⁶) T. Smičiklas, o. c. VI, 624, 625, 634—640 i M. L. Ruich, Osservazioni storiche..., 42—46a.

¹⁶⁷) M. L. Ruich, Osservazioni storiche..., 48a—51 i T. Smičiklas, o. c. VII, 89—94.

stalno ugrožavao teritorij toga otoka.¹⁶⁸⁾ Naravno to se je dogodilo i opet bez sudjelovanja Pažana, koji su kasnije došli u krvavi sukob sa Rabljanima zbog Novalje. No konačno su se ipak obje stranke, uz suglasnost Zadрана, pomirile (1315).¹⁶⁹⁾ Ali ni tada nije među njima prestao spor, jer se Rabljani nisu držali ovog ugovora. Stoga su ih Pažani tužili u Veneciju, gdje se odlučilo da se ona pogodba iz 1315. ima točno izvršavati i sva nasilja ukinuti (1343). No rasprava pa čak i sukobi među njima trajali su i dalje (do 1349).¹⁷⁰⁾

Međutim su Zadranici uz pismeni pristanak Venecije jače podvlastili Pag, gdje je jedan njihov plemić od 1313. godine dalje bio knezom. Kako je 1339. godine ponovno izbio spor između obje stranke, Venecija je pokušala u toj stvari donijeti neko rješenje. Ali je prije preslušavala i jedne i druge sve do 1340. godine, kada je čak poslala i svoje providure da razvide na licu mjesta taj spor. Ujedno je slijedeće godine ponovno izabran u tu svrhu novi odbor, koji se je zajedno s vijećem u Veneciji pozabavio time. Tom su prilikom obje stranke donijele svoja prava i listine.¹⁷¹⁾ I baš na kraju 1345. godine donesene su neke odluke mletačkog vijeća, koje je ponovilo svoju odredbu o tome, da paški knez ima biti zadarski plemić, ali zato mora vladati po statutu i običajima tog otoka.¹⁷²⁾

Međutim su Zadranici, koji su prešli na stranu hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika, iskoristivši novi politički položaj, ponovo nakon dužeg vremena napali i opljačkali Pag. No uskoro je Venecija, pod čijom je vlasti bio Pag, izuzela ga od zadarske uprave.¹⁷³⁾

Konačno je po zadarskom mirovnom ugovoru od 18. II. 1358. god. uz cijelu Dalmaciju, naravno i uz Zadar, došao i Pag¹⁷⁴⁾ pod vlast kralja Ludovika.¹⁷⁵⁾ Iste godine kralj vraća taj otok pod jurisdikciju Zadra, koji je stao iznova stanovnike nemilice tlačiti i krnjiti im slobodnostine.¹⁷⁶⁾

¹⁶⁸⁾ S. Ljubić, Listine I, 192.

¹⁶⁹⁾ T. Smičklas, o. c. VIII, 410—414. Začudo za ovu ispravu ne zna Ruić.

¹⁷⁰⁾ S. Ljubić, Listine II, 172, 183, 184, 191, 193, 215, III, 110, 128, 133, 148—158, 160.

¹⁷¹⁾ Mletačka vlada je 1343 i 1344 godine odredila za Pag, da jedan ključ od kovčega gdje su isprave i pečat, ima držati kod sebe knez, a drugi prokurati općine (S. Ljubić, Listine, II, 102, 213, 214).

¹⁷²⁾ S. Ljubić, Listine I, 269, II, 47—49, 54—62, 64—66, 68, 82, 83, 85, 86, 89—110, 115, 120, 121, 131, 133, 136, 140, 141, 147, 149, 156, 157, 195, 212, 214, 226—232, 234—237, 247.

¹⁷³⁾ M. L. Ruich, Osservazioni storiche..., 54, 54a, 55.

¹⁷⁴⁾ Tada je po prvi put spomenut ovaj otok u međunarodnom ugovoru.

¹⁷⁵⁾ S. Ljubić, Listine III, 368—371.

¹⁷⁶⁾ M. L. Ruich, Osservazioni storiche... 57a.

Ni sada nisu mogli Pažani očekivati da će im Ludovik odmah potvrditi Belinu darovnicu ili dati im na osnovu nje neke povlastice jer su do zadnjeg časa stajali otvoreno protiv Zadra koji je bio uz kralja. Stoga se ne treba čuditi da je čak 1372. godine Kralj napismeno zajamčio jurisdikciju Zadranima nad tim otokom.¹⁷⁷⁾ Ujedno su Zadranima, na osnovu lažnog prikazivanja svojih prava, dobili od kralja povelju, u kojoj su povrijeđena posjedovna prava Rabljana.¹⁷⁸⁾

Cetiri godine zatim (1376) uspjeli su paški poslanici Damjan Radosi i Balbe Tufnić¹⁷⁹⁾ doprijeti do kralja u Budim, kamo su stigli i zadarski poslanici. Nakon što je vladar saslušao obje stranke, a napose tužbu Pažana, odredio je u dogovoru sa svojim velikaškim vijećem, da se sva privilegija, koja su dobili Zadranima, a uperena su protiv paške općine i njene slobode, ukidaju. Nadalje da ta općina ima uživati istu slobodu, ugled i vlast koju i drugi njegovi dalmatinski gradovi, zaprijetivši Zadranima da se ne smiju miješati u paške prilike ni tamošnjim stanovnicima nanášati ikakvu nepravdu ili štetu.¹⁸⁰⁾

Iz ovoga se očito vidi, da su paški poslanici donijeli tada kralju onu Belinu darovnicu, koju su s ostalim ispravama tako budno čuvali u svome sanktuariju, te da je po njoj i načinjena na najzbijeniji način ova nova povlastica u njihovu korist.

U već spomenutoj zlatnoj buli od 1461. godine stoji slijedeće: „... Nec non viso et intelecto quodam alio Privilegio Regali Sereniss. Ludovici Vngarie etc. Regis per quod de anno 1380, prefatis Pagensibus,¹⁸¹⁾ mentionem Pagensium¹⁸²⁾ agens de predicto Privilegio Sereniss. Regis Belle Ciuitatem predictam et Insulam tradit, et donavit, eos a subjectione, et Dominio Jadrensiu penitus segregando et auferendo...“¹⁸³⁾

Time je kralj donekle nanovo i drugim privilegijem (alio Privilegio...) od 1380. godine¹⁸⁴⁾ potvrdio onu darovnicu kralja Bele u korist Pažana i oslobodio ih od gospodstva Zadrana.

¹⁷⁷⁾ M. L. Ruich, o. c., 67.

¹⁷⁸⁾ T. Smičiklas, o. c. XIV, 435—437.

¹⁷⁹⁾ Bisanich, kako navada St. 144, R. I., 286 i T. Smičiklas, o. c. XV, 238.

¹⁸⁰⁾ M. L. Ruich, Osservazioni storiche..., 71a, 72 i T. Smičiklas, o. c. XV, 238, 239. „Diploma hoc Privilegium“, navada se u „Statuta“, „extat registratum in Canc. Capitulare Spalatensi, Anno Dno 1396 die 14 aprilis“ (St. 144).

¹⁸¹⁾ Pagensibus (R. I. 299).

¹⁸²⁾ Pagensium (R. I. 299).

¹⁸³⁾ M. L. Ruich, Osservazioni storiche..., 185 i R. II, 229.

¹⁸⁴⁾ o tom i R. I, 298.

Evo i na temelju ovih dviju isprava, koje je dao kralj Ludovik, otpada tvrdnja Paulera, Karácsonya i Smičiklasya, da je paška isprava falsifikat. Isto tako Szentpéteryjeva i Šišićeva, koji se je poveo za Paulerom i Karácsonyem. Ali kako Šišić nije naznačio doba, već kaže, da su to „kasnije izmišljotine“, a dovoda u vezu s njima i Skalića, moglo bi se zaključiti, da je mislio čak na XV. stoljeće. Time je još više zastranio u svojem tvrđenju kao i prije njega Karácsony.

Po smrti Ludovika Pag je odmah, za njegove nasljednice kraljice Marije, došao opet pod jurisdikciju Zadrana, te mu ni sada ne pomogoše svi dosadašnji njegovi privilegiji, izdani u njegovu korist. Zadrani su išli u ovo vrijeme tako daleko da su sa toga otoka odnijeli u svoj grad sve knjige i prijepise svih pisama u svescima paške kancelarije (... le copie de tutte le scripture delli Quaderni della Cancellaria de Pago),¹⁸⁵⁾ koje su predali na čuvanje svome kancelaru Petru de Seseni.¹⁸⁶⁾

Ali već 1393. godine odmetnuše se Pažani od Zadrana za vladavine Marijina muža kralja Sigismunda i poslaše njihove funkcionare sa otoka kući. Naravno da im se za taj čin osveti strašno Zadar, koji uputi onamo kaznenu ekspediciju. Konačno je na intervenciju samoga kralja sazvan opći sabor u Ninu (2. VI. 1396.), kamo su gotovo svi dalmatinski gradovi poslali svoje izaslanike. Pred ovim saborom, kome je predsjedao zagrebački biskup Ivan, otvoreno i iskreno iznijeli su paški predstavnici svoje žalbe protiv Zadrana, koji nisu poštovali njihovu starodrevnu slobodu i kraljevske privilegije. Na kraju su zamolili sabor da ih oslobodi od zadarskog zlorabljivog gospodstva i stavi u isti red s ostalim dalmatinskim gradovima, te da na taj način budu nezavisni i izravno podređeni kralju na osnovu njihovih privilegija, a Zadrani neka im dadu dostojnu odštetu i naknadu.

Na to su se zadarski poslanici pozvali na tri isprave kralja Ludovika (1358, 1372), po kojima im je ovaj zakonito predao u upravu Pag, opravdavajući se od optužbi predstavnika toga otoka. Naravno da su i oni zatražili da se Pag, na osnovu navedenih privilegija, opet podredi njima.

Sada je sabor pregledao brojne isprave, koje su priložile obje stranke da podupru svoje navode. I konačno je dne 26. I. 1396. godine proglasio

¹⁸⁵⁾ Ruić piše da su to bili javni i privatni dokumenti (M. L. Ruich, o. c., 75). Sve isprave paške općine i pečat bile su pohranjene u sandučiću (casela), koji se je nalazio u kneževoj palači, a općinska je kancelarija bila izvan nje. Godine 1344. određila je Venecija da se ima probiti zid, koji je dijelio palaču od nje, pa da se načine vrata, od kojih će imati jedan ključ knez, a drugi prokurator ili sudac općine. (S. Ljubić, Listine III, 213, 214).

¹⁸⁶⁾ M. L. Ruich, o. c., 74, 75, 75a.

presudu, po kojoj se Pag odsada unaprijed i zauvijek oslobađa vlasti Zadrana i uvrštava među ostale slobodne i kraljevske gradove Dalmacije. Zbog štete što su im nanijeli Zadrani, mogu se, odredio je isti sabor, Pažani slobodno obratiti kralju za naknadu.

Ali s ovom odlukom nisu bili zadovoljni Zadrani, pa su uložili utok na kralja koji je 1397. godine došao u Dalmaciju. No on ipak odobri što je zaključeno na saboru, a Pažanima potvrdi da uživaju vječno svoje povlastice, ipak uz neke obaveze.¹⁸⁷⁾

Da li su Pažani na ovaj sabor donijeli sa sobom i isprave od 1244., 1376. i 1380. godine? Po svoj prilici i po svemu izgleda da jesu, ukoliko one nisu bile tada među pohranjenim arhivskim materijalom u zadarskoj kancelariji, što je manje vjerojatno.

Svakako je značajno, da su oni dobili parnicu i da su stavljeni ponovno u red slobodnih dalmatinskih gradova, kako su to određivale i spomenute listine, a to mora da je uslijedilo onda na osnovu ranijih privilegija datih od kralja Bele i potvrđenih od Ludovika.

Da su Zadrani imali i najmanji razlog protiv Pažana i njihovih starih slobodština, oni bi ga kao i Rabljani naveli i opovrgli falsifikate, jer se je i njihov spor vukao čak od XII. stoljeća. Međutim Zadrani se samo pozivaju na listine kralja Ludovika, za koje ipak na saboru nisu naveli, da im ih je isti vladar poništio. I tako je paška općina ostala neko vrijeme slobodna i nezavisna, unatoč stalnim ali uzaludnim intrigama Rabljana i Zadrana na kraljevskom dvoru. Za Žigmundovog protukralja Ladislava domogli su se Zadrani iznenada Novalje (1405). Nju im je čak isti protukralj i pismeno darovao (1406), što je silno ogorčilo Rabljane, koji su na koncu ipak u tom sporu iznijeli pobjedu i dobili je natrag (1407).¹⁸⁸⁾

Kada je uz Zadar i Novigrad ponovno došao i Pag pod Veneciju 1409.¹⁸⁹⁾ na osnovu prodaje kralja Ladislava, njen dužd je dne 31. XII. 1409. uputio paškoj općini slijedeći duka: „Michael Steno D. G. dux Venetiarum etc. Egregiis et Prudentibus viris omnibus Nobilibus de Consilio et Communitate Pagi¹⁹⁰⁾ et aliis fidelibus de illa Civitate dilectis salutem et dilectionis affectum. Visis Litteris Nostris scriptis de Mense Martii

¹⁸⁷⁾ G. Alačević, La Congregazione generale della Dalmazia fatta a Nona nel 1396, *Bulletina di archeologia e storia dalmata*, IV, Spalato 1891, 175, 176, 188, 189, XV (1892), 14—16, 28, 29, 44—46, 59—61, 78—80, 93—96, 110—112, 126—128, 142—144, 212. — M. L. Ruich, *Osservazioni storiche...*, 76a—88 i R. I., 337—384.

¹⁸⁸⁾ M. L. Ruich, o. c., 91—94, 103, 185, 111a—113a.

¹⁸⁹⁾ J. Lucius, *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Vindobonae 1758, 253, 254.

¹⁹⁰⁾ Paghi (R. II, 4).

et Februarii¹⁹¹) ex quibus apparet lucide confirmationem factam a Nostro Dominio in omne jus, Decus et Libertatem in quibus declarati fueritis et in possessione¹⁹²) existitis ex multis Privilegiis, et maxime Regis Bele de anno 1244, Regis Ludovici de anno 1376—1380 et Regis Sigismundi de anno 1397 et subsequentibus. Que privilegia per Nos visa, et bene considerata, et attenta qualitate et fidelitate semper conservata et demonstrata in Nos, et Nostrum Dominium, et maxime in adeptione Insule Arbi apparet lucide Ciues illos fideles Nostros, et tanta ostendisse quod digne, et merito obligamur, vos et quemlibet vestrum continue tenere pro cordialibus Nostris, et ut in Litteris Nostris scriptis sub die 29 currentis¹⁹³) fidelitati Vestre: pro qua fidelitate amplissima scribimus et mandamus dum certi essemus Egregiam Communitatem Vestram et Ciues omnes in omne euentu fuisse et esse promptissimam ad exaltationem honoris et Culminis Status Nostri, quod sint et esse fidelitati vestre commendate Ciuitates Nostre Jadre, Nonę, Arbi, Chersi, Auseri,¹⁹⁴) ut in omne euentu subuenire debeatis cum effectū promptitudine et fidelitate vestra, et maxime ciuitati Nostre Jadre ad omnem requisitionem Rectorum nostrorum dicte Ciuitatis, pro qua causa scribimus dictis Rectoribus Nostris Jadre pro securitate dicte Ciuitatis ut non eueniat sicut in elapsis temporibus. Sed fidelitas vestra semper sit prompta, et bene disposita custodiendi, et reparandi omnia que in damnum Nostri Domini(i) occurrere posunt, ita quod merito denuo obligemur, vos et quemlibet vestrum continue tenere pro cordialibus Fidelibus Nostris, et quod Communitas vestra semper causam habeat reperiendi Dominationem Nostram promptam¹⁹⁵) bene dispositam ad quemquam vestrum Commodum et gratiam. Date in Nostro Ducali Palatio ultimo mensis Decembris M.C.C.C.IX. Ind. II.¹⁹⁶) I ovim je, uključivši gornja obrazloženja, bjelodano da paška isprava nije falsifikat.

Svakako je važno da ju je dužd u originalu vidio i pažljivo ispitao (... per Nos visa et bene considerata ...) i nije joj ništa prigovorio, već je čak na osnovu nje i ostalih privilegija potvrdio stara prava i slobodštine paške općine.

¹⁹¹) Februarii et Martii (R. II, 4).

¹⁹²) in possessione (R. II, 4).

¹⁹³) misli na svoje pismo Pažanima od 29. XII. 1409. (M. L. Ruich, o. c., 115a, 116).

¹⁹⁴) Ausseri (R. II, 5).

¹⁹⁵) promptam et (R. II, 5).

¹⁹⁶) M. L. Ruich, o. c. 116a, 117 i R. II, 4, 5. U rukopisnom djelu, koje je u arhivu Jug. ak., navada Ruić da se ta isprava nalazi u paškom arhivu vol. V. N. Jacob. Cauco Co. ad. Car. 1274 (R. II. 4).

U XV. stoljeću još se dvaput navlađaju isprave iz 1244. i 1380. godine, i to je u zlatnoj buli od 30. XI. 1461., izdanoj sa strane Venecije Rabljanima,¹⁹⁷⁾ pa u molbi paških plemića na mletačku vladu 1475. godine, kada se u prvom redu pozivaju na ispravu kralja Bele od 1244. godine, zatim na isprave kralja Ludovika i Sigismunda.¹⁹⁸⁾

U tom stoljeću prepisao ju je iz originala Jadrulić, a u XVI. stoljeću od njega Bilinić. A u XVII. stoljeću izašla je kao prijepis u „Statuta communitatis Pagi“. Proučavajući ovaj statut, Lucius je 1672. godine zamolio svoga prijatelja zadarskog kanonika Valerija Ponte da mu pribavi prijepis navedene isprave, ako ga nađe, jer bi mu bilo silno drago da je vidi.¹⁹⁹⁾ U XVIII. stoljeću prenio ju je Ruić iz paškog arhiva u svoja već navedena rukopisna djela.

Poslije toga se Belina darovnica više ne spominje sve do druge polovice XIX. stoljeća, kada ju je Wenzel štampao na osnovu njenog ovjerovljenog prijepisa u Pagu, ne poznavajući barem Ruićeva rukopisna djela.

¹⁹⁷⁾ M. L. Ruich, o. c., 185 i R. II, 229.

¹⁹⁸⁾ Statuta communitatis Pagi (additiones ad pag. 198) i B. Poparić, Pisma Ivana Lučića Trogiranima, Starine XXXII. Zagreb 1907, 56.

¹⁹⁹⁾ B. Poparić, o. c., Starine XXXII, 56. Interesantna je tvrdnja Dubrovčanina Junija Restia (* 1671—† 6. IX. 1735) u predgovoru djela „Croniche di Ragusa“ da su Mlečani odmah po izlasku iz štampe Luciusovog „De regno Dalmatiae et Croatiae“ izaslali u Dalmaciju tri sindika, koji su oduzeli svim ondašnjim općinama sve stare isprave, da se ne bi u Dalmaciji ništa znalo o starom vremenu (Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451—1484), MSHSM XXV, Zagrabiae 1893, 11, 12). Iz ovoga podatka možemo slobodno ustvrditi da su i originalnu pašku ispravu iz 1244. godine odnijeli naprijed spomenuti sindici u Veneciju, gdje joj se zameo trag. Nadalje vidimo i iz Luciusovog gore spomenutog pisma, da je i on znao da nema u paškom općinskom arhivu više originala.

RÉSUMÉ

LE PROBLÈME DE L'AUTHENTICITÉ DE LA CHARTE DE PAG

La plus ancienne copie de la charte octroyée par le roi Bela IV. à la population de l'île de Pag, remonte au XVIIe siècle. A partir de la seconde moitié du XIXe siècle, plusieurs historiens renommés, hongrois ou croates, ont considéré ce document comme une falsification. L'auteur de cet ouvrage compare diverses éditions de ce document et souligne les variantes existant dans leurs textes. Ensuite, après en avoir examiné le contenu il conclut qu'il correspond parfaitement à l'époque où il a paru, et ne présente rien qui, au point de vue diplomatique, puisse paraître douteux.

Le fait que Thomas l'Archidiacre qui parle longuement de l'invasion tartare ne mentionne pas la bataille dont il est question dans ce document, ne peut être un argument acceptable contre son authenticité, car cet auteur ne mentionne pas non plus beaucoup d'autres événements, généralement bien connus.

Par contre, la preuve de l'authenticité de ce document est dans le fait que la population de Pag, dans sa lutte contre Zadar, en a souvent appelé à la charte de Bela.

L'auteur, se basant sur d'autres arguments, ne fait que confirmer son opinion que le document de Pag n'est pas une falsification.